

І. П. Гайдучський,

к. е. н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту, ФММ НТУУ "КПІ"

МОТИВАЦІЙНИЙ ХАРАКТЕР МІЖНАРОДНИХ АНТИВУГЛЕЦЕВИХ САНКЦІЙ

I. Gaidutskiy,

PhD in Economics, researcher at management and marketing faculty research laboratory of national technical university of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"

MOTIVATIONAL NATURE OF INTERNATIONAL ANTI-CARBON SANCTIONS

Обґрунтовано необхідність запровадження міжнародних антивуглецевих санкцій як складової глобальної системи мотивації сталого низьковуглецевого розвитку, запропоновано концептуальні варіанти санкцій у вигляді експортного чи імпортного мита з торгівлі вуглецевими енергоносіями або товарами загалом, розкрито переваги і недоліки кожного з варіантів, у т. ч. у порівнянні зі сплатою глобального антивуглецевого податку, наведено сценарії можливої вуглецевої політики країн при застосуванні різних варіантів.

The article justifies the necessity of introducing international anti-carbon sanctions as part of a global system of motivation of sustainable low-carbon development. The author proposes conceptual options for sanctions in the form of import or export duties imposed on trade of any energy or commodities in general that generate carbon. The article covers the advantages and disadvantages of each option, including comparison with payment of anti-carbon global tax, different scenarios of possible carbon country policies are revealed.

Ключові слова: міжнародні санкції, антивуглецеві санкції, експортне мито, імпортне мито, вуглецеві енергоносії, вуглецевість товарів.

Key words: international sanctions, anti-carbon sanctions, export duty, import duty, carbon energy, high carbon intensity products.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Загроза глобальних змін клімату стає настільки реальною, що світовій спільноті під егідою ООН рано чи пізно доведеться радикально ламати бар'єри національного протекціонізму в інтересах реалізації глобальної антивуглецевої політики. Розв'язання такої проблеми можливе лише на транснаціональному рівні шляхом прийняття рішень про обов'язкове і узгоджене здійснення всіма країнами глобальної антивуглецевої політики, створення для цього відповідного Глобального антивуглецевого фонду та адекватного механізму його фінансового наповнення, шляхом впровадження глобального антивуглецевого податку.

Однак, як показують дослідження суперечливостей глобальної антивуглецевої політики, ця концептуальна пропозиція може зіштовхнутись з певним протистоянням з боку окремих країн. Окремих країнам вигідно залишитись у статусі, за якого вони не мають зобов'язань зі скорочення викидів і водночас мають великі можливості для використання механізмів і проектів зовнішнього інвестування. В такому вигідному статусі в 2005—2012 рр. були Китай, Індія, Бразилія, Мексика та інші країни в умовах дії Кіотського протоколу.

Тому глобальна система мотивації сталого низьковуглецевого розвитку має володіти не тільки засобами стимулювання такого розвитку, але й економічної відповідальності за його гальмування. В теорії і практиці міжнародної політики такими заходами відповідальності, як показують дослідження, є міжнародні економічні санкції. В даному випадку йдеться про застосування санкцій, як би взамін за ухилення від сплати глобального антивуглецевого податку, з метою подолання національного протекціонізму.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питанням застосування міжнародних економічних санкцій з метою спонукання держав до зміни політики значну увагу у своїх дослідженнях приділяли такі дослідники, як: Н. Аскарі [1]; Б. Картер [2]; М. Дохсі [3];

Д. Дрезнер [4]; Дж. Галтунг [5]; Р. Хаасс [6]; Г. Хуфбаєр [7]; Р. Папе [8]; Б. Тейлор [9]; П. Валенстен [10]; К. Кононова [11]; М. Юлкін [12] та інші. Останнім часом проблема міжнародних економічних санкцій почала досліджуватись і в Україні, зокрема в працях: Ю. Бута [13]; О. Веклич [14]; Ю. Седляр [15] та інших. Однак як за кордоном, так і в Україні ще дуже мало публікацій про результати дослідження застосування міжнародних економічних санкцій в екологічній сфері, особливо в розв'язанні суперечності між глобальними екологічними цілями та національним економічним протекціонізмом. Практично немає ще досліджень щодо застосування екологічних санкцій в глобальному масштабі чи наднаціональному рівні з метою спонукання країн до екологізації економічної діяльності.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування необхідності застосування міжнародних антивуглецевих санкцій з метою недопущення ухилення країнами від сплати глобального антивуглецевого податку та інших екологічних платежів, показ можливих варіантів таких санкцій, умов та наслідків їх застосування, дати емпіричну оцінку ефективності їх дії.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проведені дослідження свідчать, що міжнародні санкції у сфері зовнішньої торгівлі можуть слугувати ефективним механізмом відповідальності країн і компаній, які ухиляються від сплати глобального антивуглецевого податку. Основним різновидом міжнародних санкцій в даному випадку може бути експортне чи імпортне мито. Базою обчислення і обґрунтування рівня мита має бути принцип — "збруднювач платить" і платити стільки, наскільки забруднює навколишнє середовище. Базовими параметрами мита мають бути параметри антивуглецевого податку. Йдеться про суму податку, визначену для країни, виходячи з її обсягів вуглецевих викидів та світової ставки глобального анти-

вуглецевого податку. Далі питання за вибором бази санкцій. Тут можливі чотири варіанти: 1) за експорт вуглецевих енергоносіїв; 2) за імпорт вуглецевих енергоносіїв; 3) за експорт товарів; 4) за імпорт товарів.

Для всіх чотирьох варіантів методика розрахунку сум мита може бути спільною. Зокрема приймається, що сума антивуглецевого податку, яку належить сплатити країні, становить суму санкцій, яку належить сплатити країні за відмову чи ухилення від сплати податку. База обчислення санкцій (мита) — відповідний обсяг експорту чи імпорту. Діленням суми санкцій на їх базу визначається ставка санкцій мита, яка встановлюється як норма платежу на 5 років. У ході операцій експорту чи імпорту, товарів загалом чи вуглецевих енергоносіїв здійснюється нарахування відповідного мита. Вид мита вибирається для конкретних країн окремо з урахуванням специфіки структури зовнішньої торгівлі. Тут відповідно може бути теж чотири варіанти.

Перший варіант — експортне мито з обсягів експорту вуглецевих енергоносіїв (вугілля, нафта, газ) в нафтовому еквіваленті, або у вартості. Цей варіант є найбільш пріоритетним, оскільки експорт вуглецевих енергоносіїв — це по суті є експорт вуглецевих викидів (вуглецевої вартості) — перенесення їх на економіку інших країн. Міграція вуглецевих енергоносіїв — це пряма міграція вуглецевих викидів. Тому ця база є найбільш справедливою з точки зору забезпечення адекватності рівня відповідальності країн обсягам екологічного збитку у вигляді вуглецевих викидів.

Дослідження показали, що серед обстежених 214 країн світу, більше половини не експортують вуглецевих енергоносіїв. Однак на ці країни припадає більше третини світових вуглецевих викидів і майже чверть світового ВВП. Зрозуміло, що для цих країн антивуглецеве мито на експорт вуглецевих енергоносіїв неприйнятне. Натомість група з 30 країн дає основну частину (88,3%) світового експорту вуглецевих енергоносіїв, а також шосту частину вуглецевих викидів та ВВП світу. Середній рівень мита для цих країн становить 33 дол./т, або близько 33% середньої вартості нафти. Однак інтервал рівня мита тут коливається від 1 до 100 дол. на 1 т нафтового еквіваленту вуглецевих енергоносіїв. Загалом, це цілком прийнятна ставка для того, щоб ефективно впливати міжнародним антивуглецевим митом на основну групу країн-експортерів вуглецевих енергоносіїв.

У двох інших групах рівень мита виходить набагато вище: 20 країн — від 100 до 1000 дол./т вуглецевих енергоносіїв і 24 країни — більше 1000 дол. Очевидно, що цей рівень мита дуже високий, який в разі і навіть в десятки разів збільшує вартість експортованих вуглецевих енергоносіїв. Це стосується країн досить різних за структурою зовнішньої торгівлі, обсягами та інтенсивністю вуглецевих викидів. З одного боку, це країни, які мають великі обсяги та інтенсивність викидів вуглецю, але малі обсяги експорту вуглецевих енергоносіїв. Це стосується Японії, Німеччини, Франції, Італії, Іспанії, Індії, Аргентини. Ці країни, крім Індії та Аргентини уже успішно працюють у рамках глобальної антивуглецевої політики, тому питання про мито стосовно них, очевидно, не стоятиме. З другого боку, це країни з невеликим обсягом викиду вуглецю, і дуже малим обсягом експорту вуглецевих енергоносіїв. Це стосується Балканських країн, країн Балтії тощо. Щодо цих країн теж неелігично вести мову про таке мито, їм набагато вигідніше буде платити антивуглецевий податок. Схожі висновки стосуються і другої групи країн. Загалом, недивлячись на те, що на ці дві групи країн припадає близько половини світових вуглецевих викидів, застосування щодо них згаданого мита недоцільне.

Другий варіант — імпортне мито з обсягів імпорту вуглецевих енергоносіїв в нафтовому еквіваленті, або у вартості. Цей варіант є асиметричним першому, однак менш пріоритетним. На відміну від експорту, імпорт вуг-

лецевих енергоносіїв не приносить таких прибутків і здебільшого є не бюджетним доходом для країн імпортерів, а, як правило, є вагомою статтею бюджетних видатків країн-імпортерів на підтримку енергоспоживачів. Тому імпорт вуглецевих енергоносіїв в якості бази для мита може застосовуватись лише щодо тих країн, які не здійснюють експорту вуглецевих енергоносіїв.

Дослідження показали, що застосування санкцій у вигляді мита на імпорт вуглецевих енергоносіїв найбільш ймовірне для двох груп (2 і 3 групи) із 73 країн, які здійснюють майже 100% імпорту цих ресурсів. Водночас на ці групи країн припадає біля 90% вуглецевих викидів та ВВП світу. У третій групі середній рівень мита становить 78 дол./т н.е., а в другій — 329 дол./т н.е. Враховуючи, що обсяги імпорту вуглецевих викидів та ВВП в цих групах країн в принципі збалансовані, такі рівні мита можна застосовувати і вони можуть справити досить відчутний вплив на скорочення вуглецевих викидів. Звичайно, таке мито доцільно застосовувати лише щодо країн, для яких неможливо або нерационально застосовувати експортне мито на вуглецеві енергоносії.

Водночас у першій групі країн, де рівень імпортного мита є дуже високим, є країни, з різною структурою зовнішньої торгівлі, обсягами та інтенсивністю вуглецевих викидів. Зокрема є країни з великими обсягами викидів вуглецю і малими обсягами імпорту вуглецевих енергоносіїв. Це стосується Індонезії, Узбекистану, Алжиру, Кувейту, Єгипту, В'єтнаму, Венесуели, Ірану, Пакистану. Цим країнам не вигідно платити імпортне мито з вуглецевих енергоносіїв, краще платити антивуглецевий податок, або інші види мита.

Третій варіант — експортне мито з обсягів загального експорту товарів. У світі є чимало країн, які не здійснюють ні експорту, ні імпорту вуглецевих енергоносіїв і водночас мають значні обсяги викидів вуглецю. При цьому такі країни нерідко мають значні обсяги експорту товарів. Очевидно, що такі країни експортують значну частину викидів вуглецю від своєї економіки в товарній формі. В принципі експорт товарів включає викиди вуглецю в частині їх вуглецеємності. Однак достовірної статистики потоварної і покрайнової вуглецеємності товарів немає. Практикується лише розрахункове обчислення вуглецеємності основних груп товарів. Однак цей процес дуже трудомісткий і до того ж сумнівний щодо достовірності як бази для розрахунку мита. Міжнародної достовірності статистики в цьому відношенні поки що немає.

Дослідження показали, що для 135 країн (2, 3, 4 групи) рівень мита є досить прийнятний: в середньому по групах відповідно: 1,2%; 3% і 7%. Якщо врахувати, що за розрахунками МЕА [16] в Росії "вуглецева" вартість складає 5% загальної вартості експорту, то рівень мита в цих групах країн є адекватним рівню вуглецевої вартості. До того ж на ці три групи припадає до 90% вуглецевих викидів і ВВП світу та майже 100% світового експорту. Зазначене мито може застосовуватись узагальнено до вартості експорту товарів без їх номенклатурної диференціації.

Що стосується першої групи країн, де рівень мита виходить вище 10%, то серед них більшість таких, які швидше будуть платити антивуглецевий податок, ніж експортне антивуглецеве мито. Це країни, які мають великі або значні обсяги викидів вуглецю, але відносно малі (крім Індії, Ірану та ПАР) обсяги експорту. Цим країнам не варто стримувати експорт високим антивуглецевим експортним митом. Їм вигідніше платити антивуглецевий податок.

Четвертий варіант — імпортне мито на загальні обсяги імпорту товарів. В окремих випадках база експорту, як найбільш універсальна для переважної більшості країн все ж не може бути застосована. Адже за статистикою 61 країна немає експорту, крім того, це може бути зумовлено труднощами стягнення санкцій з країн, які не є членами СОТ і не дотримуються її правил. У таких,

Таблиця 1. Розрахунковий рівень міжнародних антивуглецевих митних платежів 20 країн — найбільших продуцентів вуглецевих викидів

Країни	Обсяги викидів вуглецю, млн т	Сума мита, млрд дол.	Рівень мита				Співвідношення мита до ВВП, %
			за вуглецеві енергоносії, дол. / т н.е.		за торгівлю товарами, %		
			за експорт	за імпорт	за експорт	за імпорт	
Китай	8,3	189,7	13367	340	9,3	10,4	2,3
США	5,4	127,9	901	245	8,3	5,5	0,8
Індія	2,0	38,7	21784	142	13,2	7,9	2,1
Росія	1,7	37,3	62	651	7,0	11,1	1,8
Японія	1,2	26,5	21110	61	3,3	3,0	0,4
Німеччина	0,7	18,1	1540	84	1,3	1,6	0,5
Іран	0,6	12,8	111	1787	13,4	22,7	2,5
Корея	0,6	13,2	0	47	2,4	2,5	1,1
Канада	0,5	12,5	64	175	2,7	2,6	0,7
Англія	0,5	12,1	295	88	2,6	1,8	0,5
Саудівська Аравія	0,5	10,9	28	0	2,8	7,6	1,5
ПАР	0,5	10,6	0	0	12,1	8,6	2,8
Мексика	0,4	10,2	149	381	2,7	2,7	0,9
Індонезія	0,4	9,2	25	258074	4,9	4,8	1,0
Бразилія	0,4	10,3	0	236	4,2	4,4	0,5
Італія	0,4	9,5	17073	63	1,9	2,0	0,5
Австралія	0,4	9,2	31	360	3,6	3,5	0,6
Франція	0,4	9	1605	79	1,6	1,3	0,3
Польща	0,3	7,1	620	383	3,9	3,6	1,4
Україна	0,3	6,3	997	160	9,2	7,4	3,6
Світ	33,6	716	175	168	3,9	3,9	1,0

Розроблено автором.

хоч і рідких, випадках, санкції можуть бути переведені на імпорт товарів у вигляді мита для цих країн з країн, які є членами СОТ і дотримуються її правил. Для таких випадків доцільно розраховувати мито на обсяги імпорту товарів.

Дослідження показали, що для 137 країн (1, 2, 3 групи) рівень мита є досить прийнятним: в середньому по групах відповідно: 2%; 3%; 9%. Якщо врахувати вуглецеву складову у вартості російського експорту 5%, то це цілком адекватна (навіть дещо занижена) плата за міграцію вуглецеємної продукції. До того ж на ці країни припадає більше 90% світового імпорту товарів, а також близько 95% вуглецевих викидів та ВВП світу. Зазначене мито може бути застосоване узагальнено до вартості імпорту товарів без номенклатурної диференціації. Найбільш проблемна тут перша група країн, яка має високий рівень мита, і на яку припадає 66% вуглецевих викидів та 45% світового ВВП. У цю групу потрапили країни з найбільшими обсягами викидів вуглецю і невеликим обсягом імпорту.

Очевидно, що для переважної більшості з цих країн вигідніше платити антивуглецевий податок, ніж сплачувати високе імпортне мито. Адже серед цих країн багато таких, які імпортують високо інноваційну продукцію цей імпорт не варто обмежувати чи здорожчувати. Значно краще платити антивуглецевий податок на обсяги викидів і переносити ці платежі безпосередньо на продуцентів викидів.

Таким чином, кожна країна може мати право вибору з п'яти варіантів: антивуглецевий податок або 4 варіанти антивуглецевого мита. Це досить демократичний підхід, який ґрунтується на спільній економічній основі — національних обсягах вуглецевих викидів та світовій ставці глобального антивуглецевого податку. Переважна більшість країн, очевидно, виберуть сплату антивуглецевого податку, а не мита. Дослідження по 20 країнах — найбільших продуцентів вуглецевих викидів, які дають майже три чверті світових вуглецевих викидів свідчать, переважній більшості з них вигідніше платити податок, ніж експортне чи імпортне мито і гальмувати експорт виробленої продукції чи імпорт необхідних ресурсів, обладнання, у т.ч. і вуглецеємних (табл. 1).

Наприклад, у Китаї — найбільшому продуценті вуглецевих викидів співвідношення суми податку до ВВП лише у 2,3 раза вище за середньосвітове. Однак рівні мита на експорт та імпорт у 3 рази вищі за світові. Аналогічна ситуація характерна для Індії, Ірану, Росії, ПАР, США, Японії, Бразилії, Австралії, де відносне митне навантаження на ВВП в порівнянні зі світовим значно нижче, ніж на експорт чи імпорт товарів. До того ж слід врахувати, що на доходи від антивуглецевого мита не поширюється правило рефінансування його країнам на відміну від антивуглецевого податку. Отже, якщо основні країни — продуценти вуглецевих викидів зроблять вибір на користь антивуглецевого податку, застосування антивуглецевого мита залишиться лише як санкція щодо тих країн, які ухиляються від сплати податку.

Вплив міжнародних антивуглецевих санкцій на макроекономічні та екологічні показники може бути різний і досить відчутний, в залежності від змін базових показників. Тут можливі кілька сценаріїв.

Перший. При зростанні обсягів експорту і ВВП, сума мита зростає, але митне навантаження (у співвідношенні до ВВП) може не змінитись.

Другий. При зростанні обсягів експорту і не зміні ВВП сума мита і митне навантаження (у % до ВВП) зростає.

Третій. При скороченні обсягів експорту і ВВП сума мита скоротиться, а митне навантаження (у співвідношенні до ВВП) може не змінитись.

Четвертий. При скороченні обсягів експорту і не зміні ВВП сума мита і митне навантаження (у % до ВВП) знизиться.

При цьому у всіх сценаріях зміни обсягів ВВП не впливають на суму мита і митне навантаження до ВВП. Це тому, що викиди вуглецю виступають в якості розрахункової бази, яка є умовно стабільною (на 5 років) величиною. При антивуглецевих митах обсяги викидів є опосередкованою (розрахунковою) базою для їх обчислення. Тому щорічні зміни обсягів викидів протягом визначеного терміну (5 років) не впливають на суму мита і рівень митного навантаження по ВВП. Аналогічні сценарії можливі в залежності від динаміки імпорту. Тільки результати порівнянь тут будуть зворотні аналогічно впливу імпорту на ВВП.

Запровадження експортно-імпортного мита як санкції за відмову від сплати глобального антивуглецевого податку справляє істотний позитивний вплив, зокрема:

- стимулюється екологічність і низьковуглецевість експорту та імпорту;

- підвищується конкурентоспроможність економік країн за рахунок скорочення залежності від вуглецевої сировини;

- здійснюється захист внутрішніх ринків і національних виробників від конкурентів, які не обтяжені вуглецевими витратами від їх вуглецеємної продукції;

- розширюються зовнішні ринки для просування низьковуглецевої продукції, технологій і обладнання;

- здійснюється тиск на країни, які на національному рівні не контролюють вуглецеві викиди, нівелюючи тим самим глобальний ефект від зусиль з зниження викидів, які живляються іншими країнами.

Але найбільші вигоди від застосування міжнародних антивуглецевих санкцій в тому, що вони спонукають (змушують) країни до активної боротьби з вуглецевими викидами в рамках глобальної антивуглецевої політики. Концепція поєднання глобального антивуглецевого податку і міжнародних антивуглецевих санкцій у вигляді глобального антивуглецевого експортно-імпортного мита, власне, і розроблена в такому методологічному ракурсі, що ці два механізми не є паритетними варіантами вибору, а навпаки, санкції спонукають до вибору податку. І якщо країни не вибирають санкції, а вибирають податок, це означає, що санкції успішно виконують свою функцію — спонукають платити податок.

Висновки:

1. Вигоди від застосування міжнародних антивуглецевих санкцій якраз і полягають у тому, що вони спонукають (змушують) країни до активної боротьби з вуглецевими викидами в рамках глобальної антивуглецевої політики. Доходи від антивуглецевих санкцій, як і доходи від антивуглецевого податку, включаються у доходи Глобального антивуглецевого фонду.

2. На міжнародні антивуглецеві санкції не поширюється принцип адекватності розподілу коштів глобального антивуглецевого фонду. Країни, які не сплачують податок, а сплачують санкції, не отримують кошти на фінансування енергоконверсії з Глобального антивуглецевого фонду. Тобто, при цьому чітко поляризуються економічні відносини між країнами — "забруднювачами" атмосфери як платять санкції) і країнами — "очищувачами", які отримують фінансування (з цих санкцій) на успішну реалізацію глобальних проектів сталого антивуглецевого розвитку. В цьому теж полягає стимулююча роль міжнародних антивуглецевих санкцій.

Література:

1. Askari H. Economic Sanctions: Examining Their Philosophy and Efficacy/Askari. — Washington D.C.: Greenwood Publishing Group, 2003. — 223 p.
2. Carter B. International Economic Sanctions: Imposing the Haphazard US Legal Regime / by Barry E. Carter]. — Cambridge University Press, 1988. — 290 p.
3. Doxey M. Economic Sanctions and International Enforcement, M.Doxey. — London: Oxford University Press, 1971. — 162 p.
4. Drezner D. The Sanctions Paradox. Economic Statecraft and International Relations / D. Drezner. — Cambridge University Press, 1999. — 342 p.
5. Galtung J. On the Effects of International Economic Sanctions. With Examples from the Case of Rhodesia / J. Galtung // World Politics. — 1967. — Volume 19. — № 3. — P. 378—416.
6. Haass R. Economic Sanctions and American Diplomacy / R. Haass: A Council on Foreign Relations Book, 1998. — 222 p.
7. Hufbauer G. Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy / G. Hufbauer, J. Schott, K. Elliot. — Washington: Institute for International Economics, 1985. — 798 p.
8. Pape R. Why Economic Sanctions Do Not Work / R. Pape // International Security. — 1997. — Volume. 22. — Fall. — P. 90—136.
9. Taylor B. Sanctions as Grand strategy / B. Taylor. — London: Routledge, 2010. — 123 p.
10. Wallenstein P. International Sanctions: Lessons from the 1990s / A. De Vries. Hazelzet (ed.). — New York: Frank Cass, 2005. — 247 p.
11. Кононова К. Санкционные резолюции Совета Безопасности ООН и их имплементация в национальных правовых системах государств-членов / К. Кононова. — М.: Walters Kluwer Russia, 2010. — 272 с.
12. Юлкин М.А. Экономические механизмы сокращения выбросов парниковых газов. — Москва, Крокус-

Экспо, 2013. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://ccgs.ru/publications/presentations/_download/Yulkin_Vybrosy_03_12.2013

13. Бут Ю. С. Досвід країн Європейського Союзу щодо застосування фіскальних інструментів в екологічній політиці. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=729>

14. Веклич О. О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні / О. О. Веклич; Рада нац. безпеки і оборони України, Укр. ін-т дослідж. навколиш. середовища і ресурсів. — Київ, 2003. — 88 с.

15. Седляр Ю.О. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика: монографія / Ю.О. Седляр. — Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім.Петра Могили, 2013. — 412 с.

16. International Energy Agency [Electronic Resource]. — Mode of access: <http://www.iea.org/http://www.iea.org/>

References:

1. Askari, H. (2003), *Economic Sanctions: Examining Their Philosophy and Efficacy*, Greenwood Publishing Group, Washington D.C., USA.
2. Carter, B. (1988), *International Economic Sanctions: Imposing the Haphazard US Legal Regime*, Cambridge University Press, UK.
3. Doxey, M. (1971), *Economic Sanctions and International Enforcement*, Oxford University Press, London, UK.
4. Drezner, D. (1999), *The Sanctions Paradox. Economic Statecraft and International Relations*, Cambridge University Press, London, UK.
5. Galtung, J. (1967), "On the Effects of International Economic Sanctions. With Examples from the Case of Rhodesia", *World Politics*, vol. 19, pp. 378—416.
6. Haass, R. (1998), *Economic Sanctions and American Diplomacy*, A Council on Foreign Relations Book, US.
7. Hufbauer, G. (1985), *Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy*, Institute for International Economics, Washington, USA.
8. Pape, R. (1997), "Why Economic Sanctions Do Not Work", *International Security*, vol. 22, pp. 90—136.
9. Taylor, B. (2010), *Sanctions as Grand strategy*, Routledge, London, UK.
10. Wallenstein, P. (2005), *International Sanctions: Lessons from the 1990 s*, Frank Cass, New York, USA.
11. Kononova, K. (2010), *Sankcionnye rezoljucii Soveta Bezopasnosti OON i ih implementacija v nacional'nyh pravovyh sistemah gosudarstv-chlenov [Sanctions UN Security Council resolutions and their implementation in national legal systems of the Member States]*, Walters Kluwer Russia, Moscow, Russia.
12. Yulkin, M.A. (2013), "The economic mechanisms to reduce greenhouse gas emissions", [Online], available at: http://ccgs.ru/publications/presentations/_download/Yulkin_Vybrosy_03_12.2013 (Accessed 14 May 2014).
13. But, Yu. (2011), "Practical experience of the EU member states on the application of the fiscal instruments in environmental policy", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=729> (Accessed 4 May 2015).
14. Veklych, O. O. (2003), *Ekonomichnyj mekhanizm ekolohichnoho rehuljuvannia v Ukraini [The economic mechanism of environmental regulation in Ukraine]*, Rada nats. bezpeky i obrony Ukrainy, Ukr. in-t doslidzh. navkolysh. seredovyscha i resursiv, Kyiv, Ukraine.
15. Sedliar, Yu.O. (2013), *Mizhnarodni sanktsii u svitovij politytsi: teoriia i praktyka [International sanctions in world politics: theory and practice]*, ChDU im.Petra Mohyly, Mykolaiv, Ukraine.
16. The official site of International Energy Agency (2015), "World energy outlook 2015", available at: <http://www.iea.org/> (Accessed 14 October 2015).

Стаття надійшла до редакції 13.11.2015 р.